

Г. В. Медведєв

МЕЧІ ТА КИНДЖАЛИ У ПОХОВАЛЬНОМУ ОБРЯДІ УСТЬ-АЛЬМІНСЬКОГО НЕКРОПОЛЯ

У статті розглянуто поховання з мечами та кинджалами з Усть-Альмінського пізньоскіфського некрополя, визначено їх типи, кількість та хронологію, а також роль клинкової зброї у поховальному обряді — функціональну та як соціальний індикатор. На Усть-Альмінському некрополі з'являються традиції поховального обряду, характерні для населення сарматської доби, через контакти із степовими

районами Причорномор'я і Поволжя. У зв'язку з цим серед населення Усть-Альмінського городища відбуваються зміни в етнічній та соціальній структурі та виділяється, наряду з громадською, військова еліта.

Ключові слова: пізньоскіфська культура, поховання зі зброєю, сармати, мечі та кинджали.

Вивчення зброї у поховальному обряді пізньоскіфської та сарматської культур протягом багатьох років не втрачає своєї актуальності. Зброя є важливим джерелом у реконструкції етнічних, культурних та політичних явищ, а також різних контактів і трансформацій у перші століття нової ери в Криму та за його межами.

Протягом багатьох років на Усть-Альмінському некрополі досліджено понад 1200 поховальних споруд та накопичений великий масив археологічного матеріалу (рис. 1). Поховальні комплекси датовані кінцем II ст. до н. е. — першою половиною III ст. н. е.

Клинкова зброя — найчисленніша серед інших видів зброї на некрополі. Всього на Усть-Альмінському некрополі (дослідження 1968—2013 рр.) виявлено 110 мечів різних типів, з них у фрагментах близько 24, де не вдалося визначити тип через погану збереженість (21,8 %; табл. 1). Найбільша кількість містилася у склепах — 97 мечів та 16 у могилах інших типів. На площі некрополя поховання з клинковою зброєю досить рівномірно розподілені (рис. 2). Значну частину поховань з мечами та кинджалами опубліковано (Высотская 1994, табл. 2: 21; 10: 28; 27: 42; 31: 33; 38: 21; 39: 13; 43: 34; Пуздровский 2007, рис. 86: 1—3; 87; 88; Пуздровский, Труфанов 2016 рис. 70; 135: 8;

138: 16; 163; 2017, рис. 10: 1—7; 42: 1; 46: 1; 49: 1; 84: 14; 89: 1; 105: 6; 110: 11; 128: 6; 158: 7; 160: 4; 170: 5, 6; 2017а, рис. 3: 2; 11: 1—4; 15: 3; 34: 27; 35: 11; 92: 1—5; 99: 1; 118: 10, 11; 136: 2; 138; 150: 10, 11; 180: 6; Труфанов, Мордвинцева 2016, рис. 4; Mordvintseva 2016, fig. 8: 3, 4; Труфанов, Масякин 2019, рис. 3; Медведєв 2019, рис. 2: 6; 4: 7; 6: 4). Але клинкова зброя з Усть-Альмінського некрополя потребує узагальнення та систематизації.

Мечі та кинджали з кільцевим навершям та прямим перехрестям. Клинки даного типу відрізняються між собою незначною мірою. За типологією А. М. Хазанова або А. В. Симоненка, ці відмінності виражені в формі клинка двох типів: 1) з паралельними лезами: 2) клинок звужується відразу від перехрестя і має форму трикутника. Перехрестя в основному прямокутної форми, бувають овальні або ромбовидної форми. Руків'я двох типів: вузькі та широкі, деякі звужуються до навершя (Хазанов 1971, с. 5, 6; Симоненко 2010, с. 32, 36, 38).

На Усть-Альмінському некрополі відомо всього 31 екземпляр (деякі у фрагментах) мечів та кинджалів з кільцевим навершям, що складало майже третину від загальної кількості всіх мечів (28,1 %). З них 5 є кинджалами, один з яких, судячи з реконструкції, не мав перехрестя (рис. 3: 23). Мечі з кільцевим навершям та без перехрестя є поодинокі у похованнях сарматів (Хазанов 1971, табл. IV: 3; V: 3; Кривошеев 2007, рис. 1: 1). Більшість клинків цього типу мало паралельні леза та широкі руків'я, розміри коливалися від 20—22,5 см до 55—64 см. Найбільшу кількість їх знайдено у ґрунтових склепах (22 екземпляра), 9 — у могилах інших типів (рис. 3, табл. 2). Найбільш ранні

екземпляри з'являються на Усть-Альмінському некрополі в середині I ст. н. е. або навіть трохи раніше (Пуздровский 2007, с. 130).

Серед мечів та кинджалів з кільцевим навершям виділяються два церемоніальні клинки, прикрашені коштовним металом (склеп 620/2, могила 700). Вони відносяться до середини—третьої чверті I ст. н. е. та до другої чверті II ст. н. е. (рис. 3: 9, 20). Церемоніальні клинки зустрічаються у похованнях еліти і відомі в Північному Причорномор'ї, Передній та Середній Азії (Трейстер 2010, рис. 14; Мордвинцева 2015, с. 78, 79; Mordvintseva 2015, fig. 8: 3, 4; 10: 3, 4, 7; 12). Вважається, що поховання сарматської знаті з церемоніальними мечами були здійснені у I ст. до н. е. — I ст. н. е. (Трейстер 2010, с. 517). Судячи з дати могили 700, поховання з такою зброєю могли зустрічатися і пізніше I ст. н. е.

Більшість поховань з клинками, які мають кільцеве навершя (22), з Усть-Альмінського некрополя датований серединою / другою половиною I — початком II ст. н. е. До останньої чверті й кінця I — початку II ст. н. е. належить 7 поховань (табл. 2).

У Криму клинки з кільцевим навершям зустрічаються на пізньоскіфських та сарматських некрополях: у Неаполі Скіфському, Бітаку, Бельбеку IV, Завітному, Нейзацу, Опушках, Беляусі (Бабенчиков 1949, с. 116—118, рис. 76; Пуздровский 2001a, с. 137, рис. 10; 2007, рис. 25: I; Гущина, Журавлев 2016a, с. 73; 2016b, табл. 242: 1, 4; Гущина 1967, с. 47, рис. 3:

Рис. 1. Географічне положення Усть-Альмінського городища та некрополя (Бахчисарайський район): 1 — городище; 2 — некрополь

6; Богданова 1989, с. 57, 59, табл. XXII: 1, 2; Храпунов 2007, с. 116, рис. 4: 6; 2010, с. 535, рис. 1; Волошинов, Масыкин 2007, с. 292, рис. 3: 11; 6: 2; Дашевская 1991, табл. 61: 2, 4, 5, 7; 2014, табл. 71: 2).

Мечі та кинджали з кільцевим навершям масово зустрічаються у похованнях кочовиків у Північному Причорномор'ї з кінця II ст. до н. е. і були по-

Таблиця 1. Фрагменти мечів та кинджалів невизначених типів в похованнях Усть-Альмінського некрополя

№ п. п.	Поховання	Кількість	Дата, ст. н. е.	Пограбування	Місце меча	Стать	Інша зброя	Орієнтація	Література
1	С. 43/30	1	—	+	Біля ніг	—	—	—	Высотская 1994, табл. 9: 30
2, 3	С. 315	2	I—II	+	—	—	—	—	Пуздровский 2007, с. 131
4, 6, 7	С. 316	4	I—II	+	—	—	—	—	Там само
8—10	С. 736	3	Кін. I—II	+	—	—	—	—	Пуздровский, Труфанов 2017b, с. 10, 11, рис. 11: 2—4
11	С. 822	1	2-а пол. I — 1-а пол. II	+	—	—	—	—	Там само, с. 79, рис. 167: 1
12, 13	С. 830	2	Ост. третина I — 1-а пол. III	+	—	—	—	—	Пуздровский, Труфанов 2017a, с. 11, рис. 10: 1
14	С. 850	1	2-а пол. I — 1-а пол. II	+	—	—	—	—	Там само, с. 22, рис. 46: 19
15	М. 852	1	II	+	—	—	—	—	Там само, рис. 49: 1
16	С. 871	1	2-а пол. I — 1-а пол. II	+	—	—	—	—	Там само, с. 39, рис. 84: 14
17	С. 890	1	2-а пол. I	+	—	—	—	—	Там само, с. 49, рис. 110: 11
18	С. 930	1	2-а пол. I	+	—	—	—	—	Там само, с. 78, рис. 170
19	С. 940/2	1	II — 1-а пол. III	+	—	—	—	—	Там само, с. 84, рис. 170
20	С. 1002	1	Ост. третина I — поч. II	+	—	—	—	—	Пуздровский, Труфанов 2016a, с. 38, рис. 70
21, 22	С. 1040	2	Поч. — 1-а пол. II	+	—	—	—	—	Там само, с. 67, 70, рис. 138: 16
23, 24	С. 1120	5	Сер. I — сер. II	+	—	—	—	—	Труфанов, Масыкин 2019, с. 136

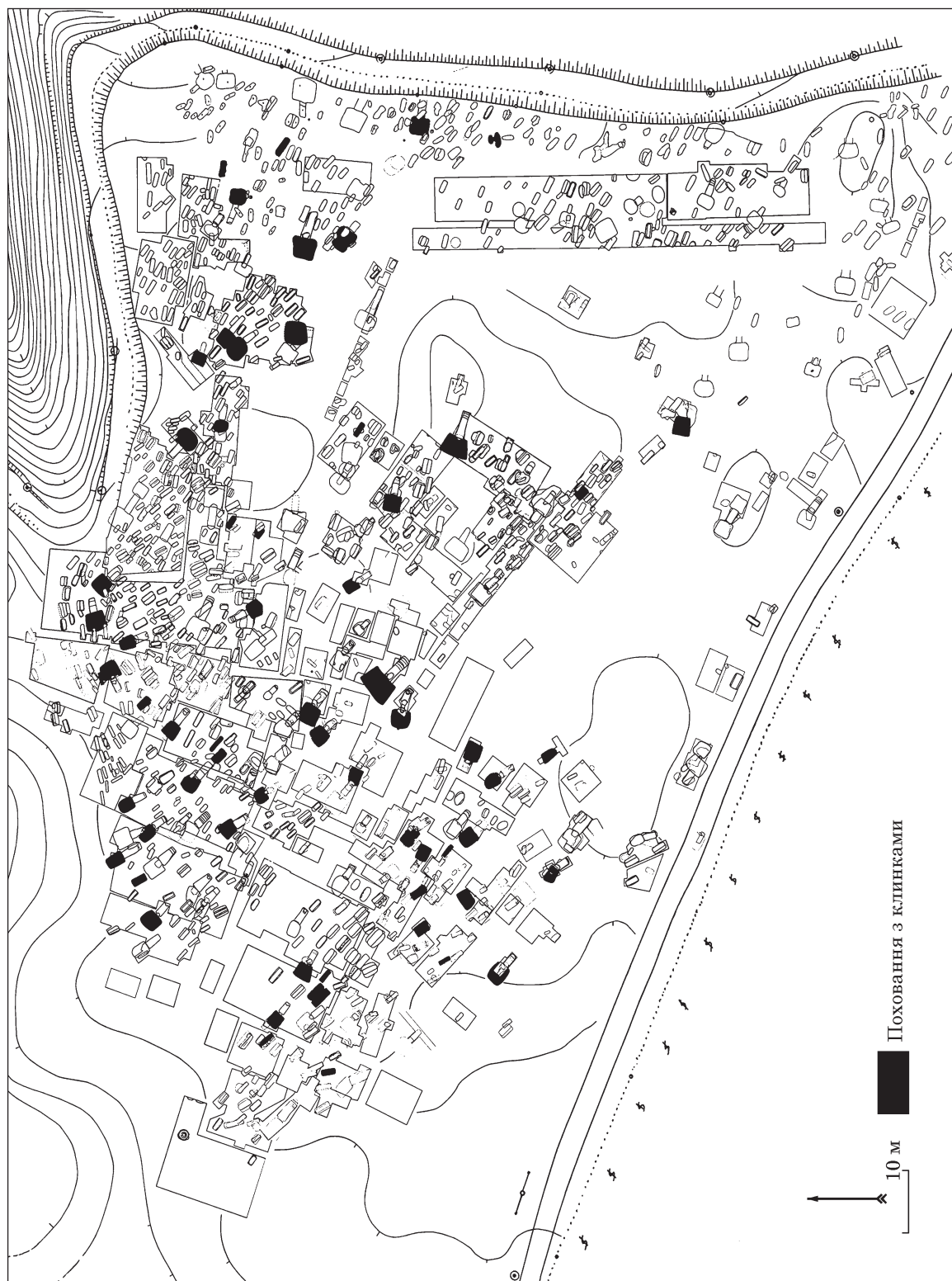

Рис. 2. План Усть-Альмінського некрополя: поховальні споруди з клинковою зброєю

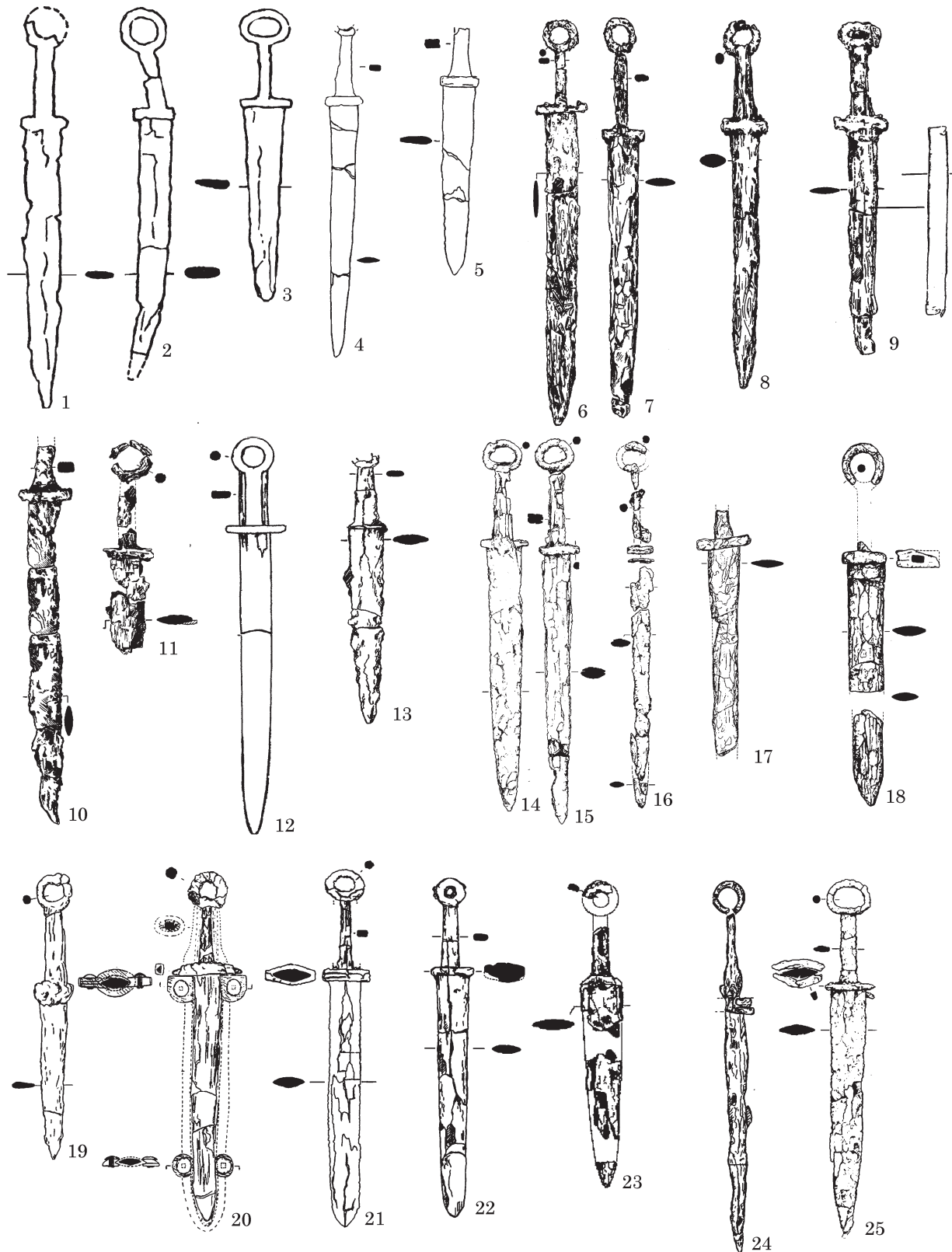

Рис. 3. Мечі та кинджали з кільцевим навершям з Усть-Альмінського некрополя: 1—3 — склепи 92/17, 120/7 і могила 129; 4, 5 — склеп 316; 6—9 — склеп 612/1, 3, 619/4, 620/2; 10, 11 — склепи 629, 630; 12, 13, 20—22 — могили 700, 711, 719; 14—18, 23, 24 — склепи 777, 782, 850, 903, 922; 19 — могила 466; 25 — могила . 1074

ширені аж до III ст. н. е. (Гущина, Засецкая 1994, с. 9; Мурзин, Шлайфер 2009, с. 302). У степових і лісостепових районах Північного Причорномор'я поширення цієї зброї відбувається відносно рівно-

мірно, що може свідчити про значне поширення його у сарматів (Симоненко 2010, с. 39, 43). Велика частина цих клинків знайдена у Поволжі, і на думку А. М. Хазанова, ця зброя остаточно сформу-

Таблиця 2. Мечі та кинджали з кільцевим навершям в похованнях Усть-Альмінського некрополя

№ п. п.	Поховання	Кількість	Дата, рр. / ст. н. е.	Пограбування	Місце меча	Стать	Інша зброя	Орієнтація	Література
1	С. 92/17	1	30/50 — біля 70	—	Пр. біля стегна	Ж	1 стріла	ПдПдЗ	Труфанов 2009, с. 273, 274
2	С. 120/7	1	30/50 — біля 70	—	Л. біля стегна	Ч	—	З	Там само, с. 274
3	М. 129	1	І/ІІ	—	Там само	Ч	—	ПнЗ	Пуздровский 2007, с. 130
4, 5	С. 316	2	І/ІІ або поч. ІІ	+	—	—	—	—	Там само
6	М. 466	1	І/ІІ	—	Пр. біля стегна	—	—	ПдСС	Там само
7	С. 590/21	1	І/ІІ; 70 — І/ІІ	—	Там само	Ч	50 стріл, 2 луки	Пд	Труфанов 2009, с. 277
8	С. 612/1	1	Сер., 3-я чв. І	—	Там само	Ч	120 стріл	ПдС	Пуздровский 2007, с. 130, рис. 88: 1
9	С. 612/3	1	Сер., 3-я чв. І	—	Там само	Ч	97 стріл	ПдС	Там само, рис. 88: 2
10	С. 619/4	1	Ост. чв. І	—	Між ніг	Ч	—	ПнЗ	Там само, рис. 88: 4
11	С. 620/2	1	Сер., 3-я чв. І	—	Пр. біля стегна	Ч	76 стріл	ПнС	Там само, рис. 88: 3
12	С. 629	1	2-а пол. І	+	—	—	—	—	Там само, с. 130
13	С. 630	1	2-а пол. І	+	—	—	—	—	Там само
14	С. 690/1	1	Сер. І	—	Пр. біля стегна	—	—	Пн	Там само, рис. 86: 1
15	М. 700	1	2-а чв. ІІ	—	Там само	Ч	—	ПнЗ	Там само, рис. 77; 87: 5
16	М. 711	1	Ост. чв. І	—	Там само	Ч	—	ПдС	Там само рис. 78; 86: 3
17	С. 715/1	1	Кін. І — поч. ІІ	+	—	Ч	—	ПдС	Там само с. 130
18	М. 719	1	ІІ	—	Пр. біля стегна	Ч	—	ПнЗ	Там само рис. 86: 2
19	С. 777/1	1	2-а третина, сер. — 3-я чв. І	—	Там само	Ч	146 стріл, меч з перехрестям	ПнС	Пуздровский, Труфанов 2017b, с. 42, 43, 45, рис. 92: 3
20	С. 777/2	1	2-а третина, сер. — 3-я чв. І	—	Л. під стегном	Ч	—	ПдЗ	Там само, с. 43, 45, рис. 92: 4
21	С. 777/3	1	2-а третина, сер. — 3-я чв. І	—	Пр. біля стегна	Ч	—	ПдЗ	Там само, с. 43—45, рис. 92: 5
22	С. 782	1	2-а пол. І — поч. ІІ	+	—	—	—	—	Там само, с. 48, рис. 99: 1
23	М. 826	1	Ост. третина І — поч. ІІ	—	—	Ч	—	ПдС	Там само, с. 86, 87, рис. 180: 6
24	С. 850	1	2-а пол. І — 2-а пол. ІІ	+	—	—	—	—	Пуздровский, Труфанов 2017a, с. 22, рис. 46: 1
25	М. 903	1	Кін. І — 1-а пол. ІІ	+	—	Ж	—	—	Там само, с. 60, рис. 128: 6
26	М. 922	1	2-а — ост. третина І	—	Пр. біля стегна	Ч	—	ПдС	Там само, с. 72, рис. 160: 4
27	М. 1074	1	Сер. І	—	Там само	Ч	—	ПнЗ	Труфанов, Мордвинцева 2016, с. 207, рис. 4
28—31	С. 1120	4	Сер. І — поч., сер. ІІ	+	—	—	—	—	Труфанов, Масякин 2019, с. 136

валася у сарматів у III ст. до н. е. (Хазанов 1971, с. 9). Даний клинок являє собою один з показових типів зброї, характерних для середньосарматської культури, хоча вони зустрічаються і в пізньосарматській період, але нечасто (Мошкова 2004, с. 29; Медведєв А. 2004, с. 89; Глебов 2004, с. 130; Храпунов 2010, с. 535; Симоненко 2010, с. 43; Скрипкин 2016, с. 266).

Мечі та кинджали з перехрестям і без навершя за типологією А. М. Хазанова належать до типу 1 мечів з руків'ям-штирем (Хазанов 1971, с. 17; Симоненко 2010, с. 43). На Усть-Альмінському некрополі таких клинків виявлено невелику кількість, близько 10 екз., що складає 9,0 % від

загальної кількості клинків. Всі вони походять зі склепів, в інших могилах такі мечі не зафіксовано (рис. 4: 1—10). З них до середини—третьої чверті I ст. н. е. відноситься меч зі склепу 777/1. До другої третини — другої половини I ст. н. е. відносяться 3 меча (склепи 449/7, 618/2, 777/1). Ширше датовано меч зі склепу 120/3: другою половиною I — першою половиною II ст. н. е. Мечі з пограбованих склепів 316 (1 екз.) і 830 (3 екз.) належать до I—II ст. н. е., та останньої третини I — першої половини III ст. н. е. (табл. 3).

Цікавим є фрагмент залізного меча з брускоподібним бронзовим перехрестям з грабіжницьких раскопок (рис. 4: 10).

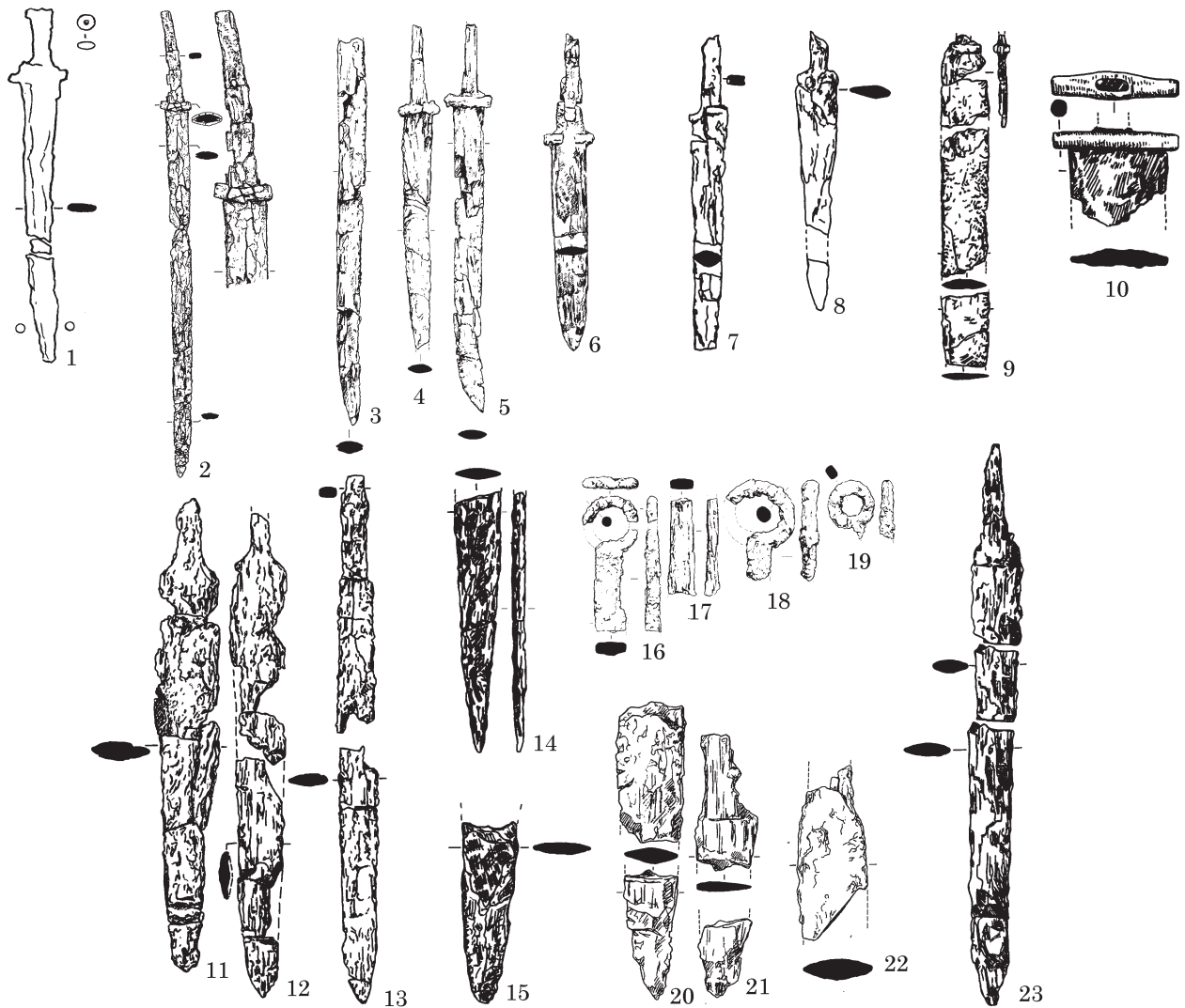

Рис. 4. Мечі та кинджали з металевим перехрестям, без металевого перехрестя та фрагменти інших типів клинків: 1 — склеп 120/3; 2—5 — склепи 777/1, 830; 6, 9, 10 — склеп 618, грабіжницький шурф; 7, 8 — склепи 449/7, 316

У Криму клинки з перехрестям зустрічалися нечасто, у некрополі Неаполя Скіфського був знайдений такий меч (Волошинов, Масакин 2007, рис. 5: IV). Нещодавно такі клинки було виявлено у двох похованнях I ст. н. е. могильника біля с. Завітне: у першому похованні — кинджал (м. 333), а в другому — меч з ромбоподібним перехрестям (м. 344; Волошинов, Масакин 2007, с. 294, рис. 8: 8).

Знахідки мечів з руків'ям-штирем та перехрестям, особливо біметалевих, досить рідкісні. Вони відомі у сарматських похованнях Нижнього Поволжя та Прикубання (Марченко 1996, с. 56; Лимберис, Марченко 2012, с. 276, рис. 4: 1). Мечі з ромбоподібним перехрестям могли походити від ханських зразків і бути завезеними з Китаю разом з іншими категоріями імпорту (Puzdrovskij, Zajcev 2004, Abb. 6; Волошинов, Масакин 2007, с. 294; Симоненко 2014, с. 337). Такі мечі доволі нечасто зустрічалися за сарматської доби у кочівницьких похованнях Північного Причорномор'я, Нижнього Дону,

Поволжя та Середньої Азії, причому матеріал з якого виготовлено перехрестя принципового значення не має (Скрипкин 2000, с. 17—20).

Мечі та кинджали без металевого навершя і перехрестя. Основними характеристиками даного типу мечів є руків'я, відкуте разом з клинком у вигляді штиря або черешка без металевих навершя. У таких мечів навершя могло бути з кістки, алебастру або халцедону (Симоненко 2010, с. 46, рис. 29; 30; 32; Безуглов 2000, с. 170, 172).

Мечі та кинджали без навершя і перехрестя відносять до 2 й 3 типу за класифікацією А. М. Хазанова. У клинків 2 типу перехід від ручки до клинку відбувається під тупим кутом, а у мечів 3 типу під прямим і вважалося, що з'являються вони дещо пізніше, ніж зброя 2 типу (Симоненко 2010, с. 46, 57, 58). Але клинки 3 типу зустрічалися і в ранніх похованнях (Симоненко 2010, с. 58; Кривошеев 2007, с. 67). На Усть-Альмінському некрополі мечі 3 типу зустрічаються і у I ст. н. е. (рис. 5: 4, 8, 11, 12, 16, 19).

Таблиця 3. Мечі та кинджали з металевим перехрестям в похованнях Усть-Альмінського некрополя

№ п. п.	Поховання	Кількість	Дата, ст. н. е.	Пограбування	Місце меча	Стать	Інша зброя	Орієнтація	Література
1	С. 120/3	1	2-а пол. I — 1-а пол. II	—	Пр. біля стегна	Ч	3 стріли	ПнПнЗ	Пуздровский 2007, с. 132
2	С. 316	1	I—II	+	—	—	—	—	Там само, с. 131
3	С. 449/7	1	Кін. I	—	Л. біля стегна	Ч	—	ПдЗ	Там само, с. 132
4	С. 618/2	1	2-а пол. I	—	Пр. біля стегна	Ч	—	ПдС	Там само, рис. 87: 7
5	С. 777/1	1	2-а третина, сер. — 3-я чв. I	—	Там само	Ч	146 стріл	ПнС	Пуздровский, Труфанов 2017b, с. 42, 43, 45, рис. 92: 1
6	С. 805	1	Кін. I — 2-а третина II	+	—	—	—	—	Там само, с. 67, рис. 138: 1, 3
7—9	С. 830	3	Ост. третина I — 1-а пол. III	+	—	—	—	—	Пуздровский, Труфанов 2017a, с. 11, рис. 10: 6, 7
10	—	1	—	+	—	—	—	—	Пуздровский 2007, с. 132, рис. 87: 4

Зброї названого типу на Усть-Альмінському некрополі знайдено 45 екз., що склало 40,9 %. З них 39 примірників знайдено у склепах (16 були в пограбованих), 6 у могилах. Одні з найраніших екземплярів Усть-Альмінського некрополю походять зі склепу 439/20, 26, що відносять до середини I ст. н. е. До середини другої половини I — початку II ст. н. е. можна віднести 18 примірників. До I ст. н. е. відносяться поховання з підбойної могили 1059. П'ять поховань з мечами з Усть-Альмінського могильника датують серединою — другою половиною I — першою половиною або серединою II ст. н. е. Чотири поховання відносять до першої половини — середини II ст. н. е. і ще вісім — до середини — другої половини II ст. н. е. (табл. 4).

Схожі клинки виявлені у трьох могилах Бітакського некрополю (Пуздровский 2001a, с. 125, 129, 130, рис. 3: 2; 5: 3; 7: 10). Раніші знахідки таких мечів в пізньоскіфських некрополях відомі зрідка. Один меч походить з мавзолею Неаполя Скіфського та поодинокі екземпляри з некрополів Беляус та Кольчугіно (Дашевская 1991, табл. 61: 10; 2014, с. 30, табл. 62: 1; Храпунов та ін. 1997, с. 97, 98, рис. 19: 3).

Значна кількість мечів та кинджалів без перехрестя, виявлених у Криму, походить з некрополів Неаполя Скіфського, Завітне, Бельбек IV, Скалісте III, Беляус (Сымонович 1983, с. 73, табл. XIV: 6; Пуздровский 2007, рис. 13: 2; рис. 25: 2; Богданова 1989, с. 59, 65, табл. XXII: 3, 4; Гущина, Журавлев 2016a, с. 74; 2016b, табл. 242: 3, 5—7; Богданова та ін. 1967, с. 146, рис. 8: 52; Дашевская 1991, табл. 61: 7—17).

Мечі та кинджали без перехрестя та металевого навершя досить широко представлені у сарматських некрополях Поволжжя, Дону та Прикубаня (Хазанов 1971, с. 17, табл. X: 1—3, 5; XI: 1, 2, 4—7; XII: 1—4; Марченко 1996, с. 56—58, рис. 78: 9; 97: 12; Кривошеев 2007, рис. 1: 28). На Дону, наприклад, довгі мечі без перехрестя з'явилися у II—I ст. до н. е. у незначній

кількості як імпорт із Середньої Азії (Безуглов 2000, с. 174, 175). Вони набувають поширення в Північному Причорномор'ї та Криму у I — на початку II ст. н. е. (Симоненко 2010, с. 57). На думку дослідників, клинки без металевого навершя і перехрестя стають панівним типом на пам'ятках сарматського часу з другої половини II ст. н. е. (Кривошеев 2007, с. 65).

Клинок інших типів знайдено два екземпляри. Це кинджал з прямим перехрестям і «рожкоподібним» навершям — його фрагменти (40 см) були знайдені в пограбованому склепі 315 разом з уламками ще трьох мечів (Пуздровский 2007, с. 132). На думку А. С. Скрипкина, цей кинджал міг бути пізнім варіантом клинка з серпоподібним навершям (Скрипкин 1990, с. 119).

Фрагменти меча *римського типу* і бронзові деталі піхов походять з пограбованого склепу 1120, який датовано серединою I ст. н. е. — серединою II ст. н. е. Аналогічні мечі відомі в Криму і на території Німеччини (Труфанов, Масыкин, 2019, с. 133, 136, рис. 3—8).

Меч розташований в похованні традиційно з правого боку, за винятком окремих випадків, коли клинок був розташований з лівого боку або в іншому положенні. Наприклад, в одному випадку меч лежав між ніг (скл. 619/4; табл. 2: 10), у другому — поверх скелету (скл. 590/21, 520/29; табл. 2: 7; 4: 14). У скл. 750 меч лежав біля правого плеча вістрям до черепа (табл. 4: 25).

Орієнтація похованих з клинками найчастіше у південному секторі — 52 (46 % від загальної кількості похованих зі зброєю), переважає південно-східний напрямок. У північному напрямку — 23 (18,8 %), захід — 4, схід — 3. В інших випадках (близько 33,6 %) через пограбування орієнтацію не визначено.

У чоловічих похованнях сарматів Кубані у римський час переважаючими напрямками орієнтації були захід—схід та південний захід—північний схід (Берлизов и др. 2003, с. 157).

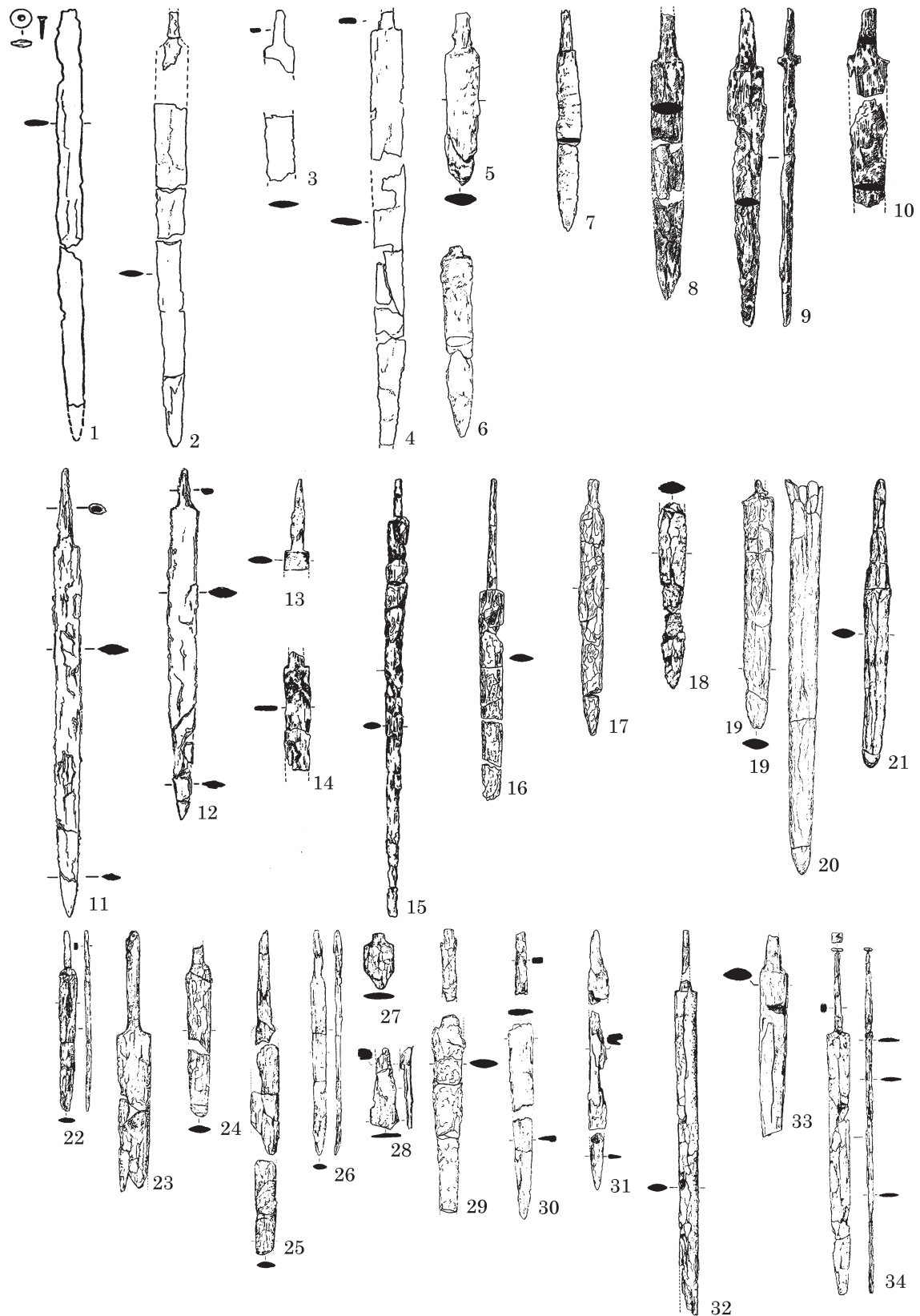

Рис. 5. Мечі та кинджали без металевго навершя і перехрестя з Усть-Альмінського некрополя: 1 — могила 14; 2—8, 10—13, 14 — склепи 315, 316, 438/5, 439/20, 26, 570, 557; 9, 15 — склепи 438/7, 619/1; 16—24, 32 — склепи 736, 750/1, 777/4, 791, 804, 805, 810, 874; 25—27, 29—31, 33 — склепи 830, 850, 920, 930, 848, могила 887; 34 — могила 1059

Хотілося б відзначити окремо елементи поховального обряду, які не є масовими, але відображають специфіку рис обряду прийшлого

кочового населення. Це, наприклад, наявність двох видів клинкової зброї у похованні — меча та кинджала. Таких комплексів на Усть-Аль-

Таблиця 4. Мечі та кинджали без металевого перехрестя та навершя в похованнях Усть-Альмінського некрополя

№ п. п.	Поховання	Кількість	Дата, ст. н. е.	Пограбування	Місце меча	Стать	Інша зброя	Орієнтація	Література
1	М. 14	1	Кін. I	+	—	—	—	—	Пуздровский 2007, с. 131
2	С. 88/10	1	Ост. третина I—II	—	Пр. біля стегна	—	—	ПдС	Труфанов 2009, с. 277, 278
3, 4	С. 315	2	I—II	+	—	—	—	—	Пуздровский 2007, с. 131
5—8	С. 316	4	I—II	+	—	—	—	—	Там само
9	С. 438/5	1	1-а пол. II	—	Пр. біля стегна	Ч	—	ПнС	Там само, с. 131
10	С. 438/7	1	1-а пол. II	—	Там само	Ч	—	ПнС	Там само, рис. 87: 6
11	С. 438/9	1	1-а пол. II	—	Пр.	Ч	3 стріли	ПнС	Там само, с. 131
12	С. 439/20	1	Сер. I	—	Пр. біля стегна	Ч	—	ПдС	Там само, рис. 88: 8
13	С. 439/26	1	Сер. I	—	Там само	Ч	—	ПнС	Там само, рис. 88: 7
14	С. 520/26	1	Сер. — ост. чв. I	—	Пр. на кістяку	Ч	—	С	Труфанов 2009, с. 278
15	С. 557	1	Поч. II	+	—	Ч	—	—	Пуздровский 2007, с. 131
16	С. 570	1	Поч. II	+	—	Ч	—	—	Там само
17	С. 619/1	1	III	—	Л. біля стегна	Ч	—	ПдС	Там само, рис. 88: 5
18	С. 650/2	1	Сер. — ост. чв. I	—	Пр. біля стегна	Ч	—	ПдС	Там само; Труфанов 2009, с. 274
19	С. 703/1	1	Ост. чв. I	—	Там само	Ч	—	ПдС	Пуздровский 2007, с. 131
20	С. 703/2	1	Ост. чв. I	—	Там само	Ж	—	ПдС	Там само
21	С. 703/3	1	Ост. чв. I	—	Там само	Ч	—	ПдС	Там само
22	С. 734	1	2-а пол. I—II	+	—	—	—	—	Пуздровский, Труфанов 2017а, с. 8, рис. 3: 2
23	С. 736	1	Кін. I—II	+	—	—	—	—	Там само, с. 10, рис. 11: 1
24	М. 737	1	2-а пол. I—II	+	—	—	—	—	Там само, с. 11, рис. 15: 3
25	С. 750/1	1	2-а пол. I—II	—	Уздовж пр. плеча вістря вгору	Ч	—	ПдСС	Там само, с. 19, рис. 35: 11
26	С. 777/4	1	2-а третина, сер. — 3-я чв. I	—	Л. під тазом	Ч	—	ПдЗ	Там само, с. 45, рис. 92: 2
27, 28	С. 791/1	2	Ост. третина I	+ *	Пр. біля стегна	Ч	70 стріл, довгий меч зліва	ПдЗ	Там само, с. 57, рис. 118: 10
29	С. 804	1	2-а пол. I — 1-а пол. II	+	—	—	—	—	Там само, с. 66, рис. 136: 2
30, 31	С. 805	2	Кін. I — 2-а третина II	+	—	—	—	—	Там само, с. 67, рис. 138: 5—7
32	С. 810	1	2-а пол. I — поч. II	+	—	—	—	—	Там само, с. 73, рис. 150: 11
33, 34	С. 830	2	Ост. третина I — 1-а пол. III	+	—	—	—	—	Пуздровский, Труфанов 2017б, с. 11, рис. 10: 2, 5
35	М. 848	1	1-а пол. II	—	Л. біля гомілки	Ч	9 стріл, спис	ПнЗ	Там само, с. 20, рис. 42: 1
36	С. 850	1	2-а пол. I — 1-а пол. II	+	—	—	—	—	Там само, с. 22, рис. 46: 15
37	С. 871	1	2-а пол. I — 1-а пол. II	+	—	—	—	—	Там само, с. 22, рис. 84: 15
38	М. 874	1	II	—	Пр. біля стегна	Ч	—	—	Пуздровский, Труфанов 2017а, с. 41, рис. 89: 1; Медведев 2019
39	М. 887	1	Кін. I — 1-а пол. II	+	—	—	—	—	Пуздровский, Труфанов 2017б, с. 48, рис. 105: 6
40	С. 920	1	2-а пол. I — 1-а пол. II	+	—	—	—	—	Там само, с. 71, рис. 158: 7
41, 42	С. 930	2	2-а пол. I	+	—	—	—	—	Там само, с. 78, рис. 170: 6, 9
43	С. 1002	1	Ост. третина I — 1-а пол. III	+	—	—	—	—	Пуздровский, Труфанов 2016а, с. 38, рис. 70: 3
44	М. 1059	1	I	+	—	—	—	—	Там само, с. 85, рис. 163: 1
45	С. 1120	1	Сер. I — сер. II	+	—	—	—	—	Труфанов, Масякин 2019, с. 136

Примітки. * Верхня частина зруйнована.

Таблиця 5. Елітні поховання з клинками з Усть-Альмінського некрополя

Поховання	Зброя			Золоті		Лицеві пластини	Прикраси, пряжки **	Посуд			Вудила
	Меч	Кинджал	Інше	прикраси на мечях	вінки			бронзовий	дерев'яний	амфори	
	О / + / *										
С. 438/5	—		—	—	—	—	Ag кільце	—	—	—	—
С. 612/1	О	—	Стріли	—	—	—	Au кулон, Ag пряжка	—	—	—	—
С. 612/3	О	—	Стріли	—	—	—	Au сережка і браслет, Ag пряжка	—	—	—	—
С. 618/2	+	—	—	—	+	—	Au сережка	—	—	—	—
С. 620/2	О	—	—	+	+	—	Au пряжка	Патера, ойнохойя	—	—	—
С. 690/1	О	—	—	—	—	—	Au фольга	—	—	—	+
М. 700	—	О	—	+	—	—	Ag пряжки ременні	Патера	2	+	—
С. 703/1	—		—	—	—	—	—	—	—	+	—
С. 703/3	—		—	—	—	—	Фр-т фольги	—	—	—	—
М. 711	—	О	—	—	—	—	—	—	—	—	+
С. 715/2	—	—	Стріли	—	—	—	—	—	—	—	+
С. 750/1	—		—	—	—	—	Ag пряжка	—	—	—	+
С. 777/1	1 О, 1 +	—	Стріли	—	+	+	—	—	—	—	—
С. 777/2	О	—	—	—	+	+	—	—	—	—	—
С. 777/3	О	—	—	—	+	—	Au пластини ажурні	—	—	—	—
С. 777/4	—		—	—	+	—	—	—	—	—	—
М. 848	—		Спис, стріли	—	—	—	—	—	—	—	+
М. 1074	О	—	—	—	+	+	Au пластини ажурні	—	—	—	—

Примітки. * «О» — кільцеве навершя, «+» — перехрестя, «|» — без перехрестя; ** Ag — срібло, Au — золото.

мінському некрополі достовірно відомо два. Перше поховання: в скл. 777/1, де у померлого два клинки — з перехрестям та з кільцевим навершям (табл. 2: 19). Друге зі скл. 791/1 — праворуч кинджал, ліворуч меч з відламанною рукою (табл. 4: 27, 28). У некрополі біля с. Опушки на схід від Сімферополя у пограбованій могилі II ст. н. е., знайдені фрагменти двох мечів. Перший клинок — з кільцевим навершям, від другого збереглося залізне перехрестя. (Храпунов 2007, с. 116, рис. 3: 10; 4: 6). На боспорських надгробних стелах і в похованнях відомі спільні зображення мечів з кільцевим навершям і довгих мечів з прямим перехрестям (Трейстер 2010, с. 502, рис. 3: 1, 2; 6: 1, 2; 10: 1, 2; 13).

Два види клинкової зброї в поховальному обряді зустрічаються протягом усього існування ранньосарматської культури. У сарматських похованнях довгі мечі різних типів могли бути в поєднанні з короткими мечами (кинджалами), в тому числі і з кільцевим навершям (Мошкова 2004, с. 29; Медведев А. 2011, с. 284; Безуглов, Глебов 2014, с. 53). У похованнях з двома видами клинкової зброї кинджал частіше розташовувався праворуч, а довгий меч — з лівого боку (Скрипкин 2014, с. 369). Комплект парного набору зброї разом з сокирою і списом знайдений в кургані біля с. Олонешть у Молдові (Курчатова, Бублич 2003, с. 290, рис. 3). Цікавими є спільні знахідки в комплексах II—I ст. до н. е. кинджалів з кіль-

цевим навершям і довгих мечів з ромбоподібним перехрестям (Скрипкин 2010, с. 342).

На думку дослідників, розміщення в воїнських похованнях меча та кинджала починається у середовищі кочівників Південного Приуралля. (Скрипкин 2014, с. 374). На Нижньому Дону наприклад, знахідки разом меча і кинджала зустрічаються нечасто (Глебов 2011, с. 70). Вважають, що такі комплекси (меч і кинджал) можуть бути соціальними індикатором, що вказують на певне місце у військової ієрархії. Можливо, померлий був ватажком загону (дружини). Крім цього, це могло бути пов'язано з особливим способом ведення бою (Безуглов, Глебов 2014, с. 53; Скрипкин 2014, с. 374; Клепиков 2016, с. 108).

Ще одним цікавим елементом у поховальному обряді Усть-Альмінського некрополя є наявність зброї у жіночих та дитячих похованнях. Зброя у таких похованнях нечисленна. Відомо два жіночих поховання: у скл. 92/17 (поховання з мечем у правого стегна та наконечником стріли біля тазових кісток; табл. 2: 1) і у скл. 703/2 (табл. 4: 20). Звісно, без антропологічних визначень деякі жіночі поховання можуть викликати сумніви. Дітячі поховання з клинком знайдені у могилі 466 Усть-Альмінського некрополя (табл. 2: 6) та у похованні в могилі 114 Бітакського некрополя (Пуздровский, 2001а, с. 126, рис. 5). Цілком ймовірно, наявність меча

в дитячому похованні могла підтверджувати військовий статус його батька.

Ранньосарматських жіночих поховань зі зброєю на Нижньому Дону відомо близько 10—11 %, від загального числа таких поховань, яке становило близько 28 % (Глебов 2011, с. 69, 70). Даний обряд показовий на могильнику Новий на р. Сал і характерний для середньосарматського часу. Найчастіше зустрічалися наконечники стріл, рідше кинджал або меч з бойовим ножом (Яценко 2015а, с. 178; 2015b, с. 92). На думку дослідників, наявність зброї у жіночих похованнях не завжди пов'язана із роллю жінки у військових діях, і досі це питання дискусійне (Богаченко 2017, с. 153, 154, 185, 186; Шевченко 2014, с. 412; Симоненко 2014, с. 339, 340). У окремих випадках зброя могла підтверджувати високий статус похованої жінки (Гальмитдинова 2016, с. 67, 68). На підставі аналізу поховань зі зброєю дослідники дійшли висновку, що його наявність у похованнях сама по собі мало говорить про статус жінки (Богаченко, Максименко 2008, с. 54). Можливо, заняття військовою справою серед жінок, крім особливостей життя в кочових умовах, могли бути зумовлені індивідуальними особливостями (Берестнева 2011, с. 78).

Цікавим на Усть-Альмінському некрополі є наявність в одному склепі або на одній ділянці поховань *груп воїнів* — це воїнські поховання в скл. 777 (6 поховань з мечами, одне пограбовано; табл. 2: 19—21); три поховання у скл. 703 (табл. 4: 19—21); у склепах 315 і 316 (на жаль, пограбовані) — фрагменти близько 5 та 10 мечів і кинджалів. Можна припускати, що дані групи (дружини) спеціалізувались на військовій справі та ймовірно мали родинні стосунки. На некрополі біля с. Завітне також було виявлено ділянку з воїнськими могилами (Волошинов, Масыкин 2007, с. 294).

Дослідники називають цілі некрополі, де значну частину посідають воїнські поховання. Серед них такі некрополі як Чертовіцьке на Дону, «Золоте кладовище» у Прикубанні та могильник у Нових Бердражах що у Молдові. Наприклад, на Чертовіцькому могильнику біля 40 % поховань зі зброєю, що характерно для середньосарматського періоду (Медведев А. 2006, с. 41). На думку С. А. Яценка, належність сарматських дружинників до спадкової аристократії не підтверджується, хоча вони могли становити, певно, замкнутий прошарок (2015b, с. 95).

Судячи з низки поховань, серед людей, які спеціалізувались на військовій справі відбувалося соціальне розшарування. У окремих випадках в багатьох чоловічих похованнях зброя мала грати роль соціального індикатора.

На Усть-Альмінському некрополі виділяється група (сім могил) *елітних* поховань зі зброєю та вінками і лицьовими пластинами з золота (Труфанов, Мордвинцева 2016, с. 208, 209; Пуздровский, Труфанов 2017b, рис. 88, 89, 90). Даний обряд є характерним для грецької та

римської поховальної традиції. Обряд використання вінків і лицьових пластин з золота відомий також у боспорської знаті (Труфанов, Мордвинцева 2016, с. 207).

На Усть-Альмінському некрополі виділено групу склепів з воїнськими похованнями, що містили предмети з коштовних металів, металевим імпортом посудом, амфорами, кінської упряжжю тощо, які свідчать про високий соціальний статус. З них більшість походить зі склепів і тільки 4 знаходилися в могилах іншого типу. У 12 випадках в похованнях містилися предмети і прикраси з коштовних металів, у п'яти випадках — вудила і кінська упряж. У двох похованнях знаходився бронзовий та дерев'яний посуд, амфори (табл. 5).

У результаті розгляду топографії Усть-Альмінського некрополя зроблений висновок про те, що найяскравіші і заможні елітні поховання воїнської знаті були розташовані вздовж дороги (рис. 1), яка проходить від брами городища в південно-східному напрямку через некрополь (Труфанов, Мордвинцева 2016, с. 196).

Аналіз поховальних комплексів показав, що у обряді Усть-Альмінського некрополя клинкова зброя відіграє велику роль (59,7 % від усієї). Мечі без перехрестя і наверхі — найчисленніші (40,9 %). Понад чверть склали мечі з кільцевим наверхіям (28,1 %). Найбільш рідкісна категорія — клинки з перехрестям (9,0 %). Ця зброя набула поширення серед сарматів, особливо у середньосарматський період.

До середини I ст. н. е. на Усть-Альмінському некрополі зброя — досить рідкісне явище. Далі, починаючи з другої половини I ст. н. е., Усть-Альмінський некрополь виділяється за кількістю поховань зі зброєю серед поховальних комплексів пізньоскіфської культури Криму. У цей час на некрополі з'являються поховання військової еліти.

У I ст. н. е. Херсонес та велика частина Криму та території пізньоскіфської держави знаходились під контролем Боспорського царства. Кримська Скіфія брала участь в римсько-боспорських війнах на боці Боспору. У II ст. н. е. відбуваються військові дії боспорської армії на території Кримської Скіфії (Щеглов 1978, с. 135; Колтухов 1999, с. 97; Пуздровский 2001b, с. 109; 2007, с. 89; Уженцев 2006, с. 135; Медведев 2019, с. 104).

Після середини I ст. н. е. у зв'язку з описаними подіями відбуваються зміни в етнічній і соціальній структурі, а серед населення Усть-Альмінського городища виділяється військова еліта. Елементи поховального обряду знаходять аналогії в військових традиціях сарматської культури Північного Причорномор'я, Поволжя, Подоння та Боспору. Поховальний обряд Усть-Альмінського некрополя має багато схожих рис з обрядом кочового та осілого населення сарматської культури Подоння, Прикубання та Азіатського Боспору (Берлизов та ін. 2003, с. 133, 173).

ЛІТЕРАТУРА

- Бабенчиков, В. П. 1949. Новый участок некрополя Неаполя Скифского. *Вестник древней истории*, 1, с. 111-119.
- Безуглов, С. И. 2000. Позднесарматские мечи (по материалам Подонья). *Материалы и исследования по археологии Дона*, 1: Сарматы и их соседи на Дону, с. 169-193.
- Безуглов, С. И., Глебов, В. П. 2014. Раннесарматское погребение с двумя мечами из могильника Суходюдеревский П. В: Лукьяшко, С. И. (ред.). *Война и военное дело в скифо-сарматском мире. Материалы международной научной конференции памяти А. И. Мелюковой. Кагальник 26—29 апреля 2014 г.* Ростов-на-Дону: ЮНЦ РАН, с. 49-56.
- Берестнева, Н. А. 2011. Женские погребения с оружием: реалии жизни или отображение социальной идентичности? (По материалам саргатской культуры). *Вестник археологии, антропологии и этнографии*, 1 (14), с. 72-79.
- Берлизов, Н. Е. 2011. *Ритмы Сарматии. Савромато-сарматские племена южной России в VII в. до н. э. — V в. н. э.* Краснодар: Парабелум.
- Берлизов, Н. Е., Винидиктов, А. П., Пьянков, А. В., Зеленский, Ю. В. 2003. *Статистический анализ погребальных памятников Северо-Западного Кавказа сарматского времени — эпохи средневековья. Памятники сарматского времени*, 1. Краснодар: КХАМЗ.
- Богаченко, Т. В. 2017. *Исторические основы сказаний о жещицинах-воительницах южнорусских степей.* Ростов-на-Дону; Таганрог: ЮФУ.
- Богаченко, Т. В., Максименко, В. Е. 2008. Погребения «женщин с оружием» эпохи раннего железа на Дону (методологические аспекты проблемы изучения). *Нижеволжский археологический вестник*, 9, с. 48-61.
- Богданова, Н. А., Гущина, И. И., Лобода, И. И. 1967. Могильник Скалистое III в Юго-Западном Крыму (I—III вв. н. э.). *Советская археология*, 4, с. 121-152.
- Богданова, Н. А. 1989. Могильник первых веков нашей эры у с. Заветное. *Труды ГИМ*, 70: Археологические исследования на юге Восточной Европы, II, с. 18-70.
- Высотская, Т. Н. 1994. *Усть-Альминское городище и некрополь.* Киев: Киевская Академия Евробизнеса.
- Волошинов, А. А., Масакин, В. В. 2007. Погребения с оружием из некрополя римского времени у с. Заветное в Юго-Западном Крыму (раскопки 2005—2006 гг.). В: Зайцев, Ю. П., Мордвинцев, В. И. (ред.). *Древняя Таврика.* Симферополь: Универсум, с. 291-302.
- Гальмитдинова, А. Х. 2016. Социальные роли женщины в обществе ранних кочевников Южного Урала. *Материалы IX международной научной конференции «Проблемы сарматской археологии и истории», посвященной 100-летию со дня рождения Константина Федоровича Смирнова: Константин Федорович Смирнов и современные проблемы сарматской археологии*, с. 66-69.
- Глебов, В. П. 2004. Хронология раннесарматской и среднесарматской культур Нижнего Подонья. *Доклады V международной конференции «Проблемы сарматской археологии и истории». Сарматские культуры Евразии: проблемы региональной хронологии*, с. 127-133.
- Глебов, В. П. 2011. Погребальная обрядность раннесарматской культуры Нижнего Подонья во II—I вв. до н. э. *Материалы и исследования по археологии юга России*, III: Погребальный обряд ранних кочевников Евразии. Международная конференция «Проблемы сарматской археологии и истории», с. 61-85.
- Гущина, И. И. 1967. О сарматах в Юго-Западном Крыму. *Советская археология*, 1, с. 40-51.
- Гущина, И. И., Засецкая, И. П. 1994. *«Золотое кладбище» римской эпохи в Прикубанье.* Санкт-Петербург: Фарн.
- Гущина, И. И., Журавлев, Д. В. 2016а. *Некрополь римского времени Бельбек IV в Юго-Западном Крыму.* Труды ГИМ, 205. Москва: ГИМ, 1.
- Гущина, И. И., Журавлев, Д. В. 2016б. *Некрополь римского времени Бельбек IV в Юго-Западном Крыму.* Труды ГИМ, 205. Москва: ГИМ, 2.
- Дашевская, О. Д. 1991. *Поздние скифы в Крыму.* Свод археологических источников, Д 1-7. Москва: Наука.
- Дашевская, О. Д. 2014. *Некрополь Беляуса.* Симферополь: Феникс.
- Клепиков, В. М. 2016. Раннесарматские мужские погребения с двумя мечами (к вопросу о социальном статусе). *Материалы IX международной научной конференции «Проблемы сарматской археологии и истории», посвященной 100-летию со дня рождения Константина Федоровича Смирнова: Константин Федорович Смирнов и современные проблемы сарматской археологии*, с. 104-109.
- Колтухов, С. Г. 1999. *Укрепление Крымской Скифии.* Симферополь: Сонат.
- Кривошеев, М. В. 2007. Вооружение позднесарматского времени нижнего Поволжья. *Доклады к VI международной конференции «Проблемы сарматской археологии и истории». Вооружение сарматов: региональная типология и хронология*, с. 65-70.
- Курчатов, С. И., Бубулич, В. Г. 2003. Сарматское погребение из кургана у с. Олонешты — 40 лет спустя. В: Сава, Е. (ред.). *Взаимодействие культур и хронология Северо-Понтийского региона.* Кишинев, с. 285-312.
- Лимберис, Н. Ю., Марченко, И. И. 2012. Погребение сарматского воина на некрополе меотского городища. *Евразия в скифо-сарматское время. Труды государственного исторического музея*, 191, с. 261-281.
- Марченко, И. И. 1996. *Сираки Кубани.* Краснодар: КГУ.
- Медведев, А. П. 2004. Периодизация и хронология памятников сарматского времени на Среднем и Верхнем Дону. *Доклады к V международной конференции «Проблемы сарматской археологии и истории». Сарматские культуры Евразии: проблемы региональной хронологии*, с. 86-94.
- Медведев, А. П. 2006. Этнокультурные процессы на Верхнем Дону в сарматское время (II в. до н. э. — III в. н. э.). *Вестник Воронежского государственного университета: история, политология, социология*, 1, с. 33-45.
- Медведев, А. П. 2011. Феномен Верхнедонских могильников в контексте позднесарматских и лесостепных культурных традиций. *Материалы и исследования по археологии юга России*, III: Погребальный обряд ранних кочевников. Международная конференция, с. 277-293.
- Медведев, Г. В. 2019. Три погребения первых веков нашей эры с мечами из Усть-Альминского некрополя. *История и археология Крыма*, IX, с. 100-113.

- Мордвинцева, В. И. 2015. Парадные мечи в погребальном контексте (на материале погребений элиты Северного Причерноморья III в. до н. э. — III в. н. э.). В: Савинов, Д. Г. (ред.). *Ранний железный век Евразии от архаики до рубежа эр. Центры, периферия и модели культурных взаимодействий. Материалы научной тематической конференции*. Санкт-Петербург: Скифия-принт, с. 77-80.
- Мошкова, М. Г. 2004. Среднесарматские и позднесарматские памятники на территории Южного Приуралья. *Доклады к V международной конференции «Проблемы сарматской археологии и истории». Сарматские культуры Евразии: проблемы региональной хронологии*, с. 22-44.
- Мурзин, В. Ю., Шлайфер, В. Г. 2009. Сарматські кінджали та мечі із зібрання Музею історії зброї м. Запоріжжя. В: Бессонова, С. С. (ред.). *Эпоха раннего железа. Сборник научных трудов к 60-летию С. А. Скорого*. Киев; Полтава: ИА НАН Украины, с. 300-302.
- Пуздровский, А. Е. 2001а. Погребения Битакского могильника первых веков н. э. с оружием и конской уздой. *Труды ГИМ*, 118: Поздние скифы Крыма, с. 122-140.
- Пуздровский, А. Е. 2001b. Политическая история Крымской Скифии во II в. до н. э. — III в. н. э. *Вестник древней истории*, 3, с. 86-118.
- Пуздровский, А. Е. 2007. *Крымская Скифия II в. до н. э. — III в. н. э. Погребальные памятники*. Симферополь: Бизнес-Информ.
- Пуздровский, А. Е., Труфанов, А. А. 2016а. *Полевые исследования Усть-Альминского некрополя в 2008—2014 гг. Усть-Альминское городище и некрополь в Юго-западном Крыму*, 1. Симферополь: Бровко А. А.
- Пуздровский, А. Е., Труфанов, А. А. 2016b. Погребение воина из Усть-Альминского некрополя (могила 848). *История и археология Крыма*, IV, с. 27-37.
- Пуздровский, А. Е., Труфанов, А. А. 2017а. *Полевые исследования Усть-Альминского некрополя в 2004—2007 гг. Усть-Альминское городище и некрополь в Юго-западном Крыму*, 2. Симферополь: Бровко А. А.
- Пуздровский, А. Е., Труфанов, А. А. 2017b. *Полевые исследования Усть-Альминского некрополя в 2000—2003 гг. Усть-Альминское городище и некрополь в Юго-западном Крыму*, 3. Симферополь: Бровко А. А.
- Сымонович, Э. А. 1983. *Население столицы позднескифского царства (по материалам Восточного некрополя Неаполя скифского)*. Киев: Наукова думка.
- Симоненко, А. В. 2010. *Сарматские всадники Северного Причерноморья*. Санкт-Петербург: СПбГУ.
- Симоненко, А. В. 2014. Периодизация военного дела кочевников Евразии в эпоху раннего железа. В: Лукьяшко, С. И. (ред.). *Война и военное дело в скифо-сарматском мире. Материалы международной научной конференции памяти А. И. Мелюковой*. Ростов-на-Дону: ЮНЦ РАН, с. 329-344.
- Скрипкин, А. С. 1990. *Азиатская Сарматия*. Саратов: СГУ.
- Скрипкин, А. С. 2000. Новые аспекты в изучении истории материальной культуры сарматов. *Нижевольтский археологический вестник*, 3, с. 17-33.
- Скрипкин, А. С. 2010. Сарматские мечи с кольцевым навершием. В: *Сарматы и Восток. Избранные труды к 70-летию автора*. Волгоград: ВГУ, с. 335-357.
- Скрипкин, А. С. 2014. Клинковое оружие в разработке хронологии и некоторых вопросов этнополитической истории раннесарматской культуры Волго-Уральского региона. В: Лукьяшко, С. И. (ред.). *Война и военное дело в скифо-сарматском мире. Материалы международной научной конференции памяти А. И. Мелюковой*. Ростов-на-Дону: ЮНЦ РАН, с. 367-379.
- Скрипкин, А. С. 2016. О происхождении мечей прохоровского типа. *Материалы IX международной научной конференции «Проблемы сарматской археологии и истории», посвященной 100-летию со дня рождения Константина Федоровича Смирнова: Константин Федорович Смирнов и современные проблемы сарматской археологии*, с. 264-274.
- Трейстер, М. Ю. 2010. Оружие сарматского типа на Боспоре в I—II вв. н. э. *Древности Боспора*, 14, с. 484-561.
- Труфанов, А. А. 2005—2009. Хронология могильников предгорного Крыма I в. до н. э. — III в. н. э. *Stratum plus*, 4, с. 111-328.
- Труфанов, А. А., Мордвинцева, В. И. 2016. Военское погребение середины I в. н. э. из Усть-Альминского некрополя (Юго-Западный Крым). *Проблемы истории, филологии, культуры*, 2, с. 196-212.
- Труфанов, А. А., Масякин, В. В. 2019. Римский меч из Усть-Альминского некрополя (Юго-Западный Крым). *Stratum plus*, 4, с. 133-145.
- Уженцев, В. Б. 2006. *Эллины и варвары Прекрасной Гавани (Калос Лимен в IV в. до н. э. — II в. н. э.)*. Симферополь: Сонат.
- Хазанов, А. М. 1971. *Очерки военного дела сарматов*. Москва: Наука.
- Храпунов, И. Н. 2007. Погребение воина 2 в. н. э. из могильника Опушки. В: Зайцев, Ю. П., Мордвинцева, В. И. (ред.). *Древняя Таврика*. Симферополь: Универсум, с. 115-124.
- Храпунов, И. Н. 2010. Оружие из могильника Нейзац. *Terra Barbarica. Monumenta archaeologica Barbarica. Series Gemina*, II, с. 535-556.
- Храпунов, И. Н., Масякин, В. В., Мульд, С. А. 1997. Позднескифский могильник у с. Кольчугино. *Бахчисарайский историко-культурный сборник*, 1, с. 76-155.
- Шевченко, Е. Б. 2014. «Амазонки» Южного Приуралья в савроматское время: миф и реальность (историко-географический обзор). В: Лукьяшко, С. И. (ред.). *Война и военное дело в скифо-сарматском мире. Материалы международной научной конференции памяти А. И. Мелюковой*. Ростов-на-Дону: ЮНЦ РАН, с. 407-416.
- Щеглов, А. Н. 1978. *Северо-Западный Крым в античную эпоху*. Ленинград: Наука.
- Яценко, С. А. 2015а. О некоторых сторонах военной организации древних кочевников европейской Степи. *Знание, Понимание, Умение*, 1, с. 171-182.
- Яценко, С. А. 2015b. Группы элиты у сарматов. В: Дашковский, П. К. (ред.). *Элита в истории древних и средневековых народов Евразии*. Барнаул: АГУ, с. 86-98.
- Mordvintseva, V. N. 2016. Decorated swords as emblems of power on the steppes of the northern black sea region (3rd C. BC. — 3rd C. AD). *Anabasis. Studia Classica et Orientalia*, 6 (2015), s. 174-215.
- Puzdrovskij, A. E., Zajcev, J. P. 2004. Prunkbestattungen des I Jh. n. C. in der Nekropole Ust-Al'ma auf der Krim. Die Ausgrabungen des Jahres 1999. *Eurasia antiqua*, 10, S. 229-267.

REFERENCES

- Babenchikov, V. P. 1949. Novyi uchastok nekropolia Neapolia Skifskogo. *Vestnik drevnei istorii*, 1, s. 111-119.
- Bezuglov, S. I. 2000. Pozdnesarmatskie mechi (po materialam Podonia). *Materialy i issledovaniia po arkheologii Dona*, 1: Sarmaty i ikh sosedi na Donu, s. 169-193.
- Bezuglov, S. I., Glebov, V. P. 2014. Rannesarmatskoe pogrebenie s dvumia mechami iz mogilnika Sukho-Diuderevskii II. In: Lukiashko, S. I. (ed.). *Voina i voennoe delo v skifo-sarmatskom mire. Materialy mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii pamiati A. I. Meliukovoi. Kagalnik 26—29 apreliia 2014 g.* Rostov-na-Donu: IuNTs RAN, s. 49-56.
- Berestneva, N. A. 2011. Zhenskies pogrebeniia s oruzhiem: realii zhizni ili otobrazhenie sotsialnoi identichnosti? (Po materialam sagarskoi kultury). *Vestnik arkheologii, antropologii i etnografii*, 1 (14), s. 72-79.
- Berlizov, N. E. 2011. *Ritmy Sarmatii. Savromato-sarmatskie plemena iuzhnoi Rossii v VII v. do n. e. — V v. n. e.*, I. Krasnodar: Parabelum.
- Berlizov, N. E., Vinidiktov, A. P., Piankov, A. V., Zelenskii, Iu. V. 2003. *Statisticheskii analiz pogrebalnykh pamiatnikov Severo-Zapadnogo Kavkaza sarmatskogo vremeni — epokhi srednevekovia. Pamiatniki sarmatskogo vremeni*, I. Krasnodar: KKhAMZ.
- Bogachenko, T. V. 2017. *Istoricheskie osnovy skazanii o zhenshchinakh-voitelnitsakh iuzhnorusskikh stepei.* Rostov-na-Donu; Taganrog: IuFU.
- Bogachenko, T. V., Maksimenko, V. E. 2008. Pogrebeniia «Zhenshchin s oruzhiem» epokhi rannego zheleza na Donu (metodologicheskie aspekty problemy izucheniiia). *Nizhnevolzhskii arkheologicheskii vestnik*, 9, s. 48-61.
- Bogdanova, N. A., Gushchina, I. I., Loboda, I. I. 1967. Mogilnik Skalistoe III v Iugo-Zapadnom Krymu (I—III vv. n. e.). *Sovetskaia arkheologiia*, 4, s. 121-152.
- Bogdanova, N. A. 1989. Mogilnik pervykh vekov nashei ery u s. Zavetnoe. *Trudy GIM*, 70: Arkheologicheskie issledovaniia na iuge Vostochnoi Evropy, II, s. 18-70.
- Vysotskaia, T. N. 1994. *Ust-Alminskoe gorodishche i nekropol.* Kiev: Kievskaia Akademiia Evrobiznesa.
- Voloshinov, A. A., Masiakin, V. V. 2007. Pogrebeniia s oruzhiem iz nekropolia rimskogo vremeni u s. Zavetnoe v Iugo-Zapadnom Krymu (raskopki 2005—2006 gg.). In: Zaitsev, Iu. P., Mordvintsev, V. I. (eds.). *Drevniaia Tavrika.* Simferopol: Universum, s. 291-302.
- Galmitdinova, A. Kh. 2016. Sotsialnye roli zhenshchiny v obshchestve rannikh kochevnikov Iuzhnogo Urala. *Materialy IX mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii «Problemy sarmatskoi arkheologii i istorii», posviashchennoi 100-letiiu so dnia rozhdeniia Konstantina Fedorovicha Smirnova: Konstantin Fedorovich Smirnov i sovremennye problemy sarmatskoi arkheologii*, s. 66-69.
- Glebov, V. P. 2004. Khronologiia rannesarmatskoi i srednesarmatskoi kultur Nizhnego Podonia. *Doklady V mezhdunarodnoi konferentsii «Problemy sarmatskoi arkheologii i istorii». Sarmatskie kultury Evrazii: problemy regionalnoi khronologii*, s. 127-133.
- Glebov, V. P. 2011. Pogrebalnaia obriadnost rannesarmatskoi kultury Nizhnego Podonia vo II—I vv. do n. e. *Materialy i issledovaniia po arkheologii iuga Rossii*, III: Pogrebalnyi obriad rannikh kochevnikov Evrazii. Mezhdunarodnaia konferentsiia Rossii «Problemy sarmatskoi arkheologii i istorii», s. 61-85.
- Gushchina, I. I. 1967. O sarmatakh v Iugo-Zapadnom Krymu. *Sovetskaia arkheologiia*, 1, s. 40-51.
- Gushchina, I. I., Zasetskaia, I. P. 1994. *«Zolotoe kladbishche» rimskoi epokhi v Prikubane.* Sankt-Peterburg: Farn.
- Gushchina, I. I., Zhuravlev, D. V. 2016a. *Nekropol rimskogo vremeni Belbek IV v Iugo-Zapadnom Krymu.* Trudy GIM, 205. Moskva: GIM, 1.
- Gushchina, I. I., Zhuravlev, D. V. 2016b. *Nekropol rimskogo vremeni Belbek IV v Iugo-Zapadnom Krymu.* Trudy GIM, 205. Moskva: GIM, 2.
- Dashevskaiia, O. D. 1991. *Pozdnie skify v Krymu.* Svod arkheologicheskikh istochnikov, D 1-7. Moskva: Nauka.
- Dashevskaiia, O. D. 2014. *Nekropol Beliausa.* Simferopol: Feniks.
- Klepikov, V. M. 2016. Rannesarmatskie muzhskie pogrebeniia s dvumia mechami (k voprosu o sotsialnom statuse). *Materialy IX mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii «Problemy sarmatskoi arkheologii i istorii», posviashchennoi 100-letiiu so dnia rozhdeniia Konstantina Fedorovicha Smirnova: Konstantin Fedorovich Smirnov i sovremennye problemy sarmatskoi arkheologii*, s. 104-109.
- Koltukhov, S. G. 1999. *Ukreplenie Krymskoi Skifii.* Simferopol: Sonat.
- Krivosheev, M. V. 2007. Vooruzhenie pozdnesarmatskogo vremeni nizhnego Povolzhia. *Doklady k VI mezhdunarodnoi konferentsii «Problemy sarmatskoi arkheologii i istorii». Vooruzhenie sarmatov: regionalnaia tipologiia i khronologiia*, s. 65-70.
- Kurchatov, S. I., Bubulich, V. G. 2003. Sarmatskoe pogrebenie iz kurgana u s. Oloneshty — 40 let spustia. In: Sava, E. (ed.). *Vzaimodeistvie kultur i khronologiia Severo-Pontiiskogo regiona.* Kishinev, s. 285-312.
- Limberis, N. Iu., Marchenko, I. I. 2012. Pogrebenie sarmatskogo voina na nekropole meotskogo gorodishcha. *Evraziia v skifo-sarmatskoe vremia. Trudy gosudarstvennogo istoricheskogo muzeia*, 191, s. 261-281.
- Marchenko, I. I. 1996. *Siraki Kubani.* Krasnodar: KGU.
- Medvedev, A. P. 2004. Periodizatsiia i khronologiia pamiatnikov sarmatskogo vremeni na Srednem i Verkhnem Donu. *Doklady k V mezhdunarodnoi konferentsii: «Problemy sarmatskoi arkheologii i istorii». Sarmatskie kultury Evrazii: problemy regionalnoi khronologii*, s. 86-94.
- Medvedev, A. P. 2006. Etnokulturnye protsessy na Verkhnem Donu v sarmatskoe vremia (II v. do n. e. — III v. n. e.). *Vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta: istoriia, politologiia, sotsiologiia*, 1, s. 33-45.
- Medvedev, A. P. 2011. Fenomen Verkhnedonskikh mogilnikov v kontekste pozdnesarmatskikh i lesostepnykh kulturnykh traditsii. *Materialy i issledovaniia po arkheologii iuga Rossii*, III: Pogrebalnyi obriad rannikh kochevnikov. Mezhdunarodnaia konferentsiia, s. 277-293.
- Medvedev, G. V. 2019. Tri pogrebeniia pervykh vekov nashei ery s mechami iz Ust-Alminskogo nekropolia. *Istoriia i arkheologiia Kryma*, IX, s. 100-113.
- Mordvintseva, V. I. 2015. Paradnye mechi v pogrebalnom kontekste (na materiale pogrebenii elity Severnogo Prichernomoria III v. do n. e. — III v. n. e.). In: Savinov, D. G. (eds.). *Rannii zheleznyi vek Evrazii ot arkhaiskoi do rubezha er. Tsentry, periferiia i modeli kulturnykh vzaimodeistvii. Materialy nauchnoi tematicheskoi konferentsii.* Sankt-Peterburg: Skifiia-print, s. 77-80.
- Moshkova, M. G. 2004. Srednesarmatskie i pozdnesarmatskie pamiatniki na territorii Iuzhnogo Priuralia. *Doklady k V mezhdunarodnoi konferentsii: «Problemy sarmatskoi arkheologii i istorii». Sarmatskie kultury Evrazii: problemy regionalnoi khronologii*, s. 22-44.
- Murzyn, V. Yu., Shlajfer, V. G. 2009. Sarmats'ki kyndzhaly ta mechi iz zibrannya Muzeyu istoriui zbroiy m. Zaporizhzhya. In: Bessonova, S. S. (ed.). *Epokha rannego zheleza. Sbornik nauchnykh trudov k 60-letiiu S. A. Skorogo.* Kiev; Poltava: IA NAN Ukrainy, s. 300-302.
- Puzdrovskii, A. E. 2001a. Pogrebeniia Bitakskogo mogilnika pervykh vekov n. e. s oruzhiem i konskoi uzdoi. *Trudy GIM*, 118: Pozdnie skify Kryma, s. 122-140.
- Puzdrovskii, A. E. 2001b. Politicheskaiia istoriia Krymskoi Skifii vo II v. do n. e. — III v. n. e. *Vestnik drevnei istorii*, 3, s. 86-118.
- Puzdrovskii, A. E. 2007. *Krymskaia Skifiia II v. do n. e. — III v. n. e. Pogrebalnye pamiatniki.* Simferopol: Biznes-Inform.
- Puzdrovskii, A. E., Trufanov, A. A. 2016a. *Polevye issledovaniia Ust-Alminskogo nekropolia v 2008—2014 gg.* Ust-Alminskoe gorodishche i nekropol v Iugo-zapadnom Krymu, 1. Simferopol: Brovko A. A.
- Puzdrovskii, A. E., Trufanov, A. A. 2016b. Pogrebenie vonina iz Ust-Alminskogo nekropolia (mogila 848). *Istoriia i arkheologiia Kryma*, IV, s. 27-37.
- Puzdrovskii, A. E., Trufanov, A. A. 2017a. *Polevye issledovaniia Ust-Alminskogo nekropolia v 2004—2007 gg.* Ust-Alminskoe gorodishche i nekropol v Iugo-zapadnom Krymu, 2. Simferopol: Brovko A. A.
- Puzdrovskii, A. E., Trufanov, A. A. 2017b. *Polevye issledovaniia Ust-Alminskogo nekropolia v 2000—2003 gg.* Ust-

Alminkoe gorodishche i nekropol v Iugo-zapadnom Krymu, 3. Simferopol: Brovko A. A.

Symonovich, E. A. 1983. *Naselenie stolitsy pozdneskifskogo tsarstva (po materialam Vostochnogo nekropolia Neapolia skifskogo)*. Kiev: Naukova dumka.

Simonenko, A. V. 2010. *Sarmatskie vsadniki Severnogo Prichernomorja*. Sankt-Peterburg: SPbGU.

Simonenko, A. V. 2014. Periodizatsiia voennogo dela nomadov Evrazii v epokhu rannego zheleza. In: Lukiashko, S. I. (ed.). *Voina i voennoe delo v skifo-sarmatskom mire. Materialy mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii pamiati A. I. Meliukovoi*. Rostov-na-Donu: IuNTs RAN, s. 329-344.

Skripkin, A. S. 1990. *Aziatskaia Sarmatiia*. Saratov: SGU.

Skripkin, A. S. 2000. Novye aspekty v izuchenii istorii materialnoi kultyry sarmatov. *Nizhnevolzhskii arkheologicheskii vestnik*, 3, s. 17-33.

Skripkin, A. S. 2010. Sarmatskie mechi s koltsevym naver-shiem. *Sarmaty i Vostok. Izbrannye trudy k 70-letiiu avtora*. Volgograd: VGU, s. 335-357.

Skripkin, A. S. 2010. Klinkovoe oruzhie v razrabotke khronologii i nekotorykh voprosov etnopoliticheskoi istorii rannesarmatskoi kultyry Volgo-Uralskogo regiona. In: Lukiashko, S. I. (ed.). *Voina i voennoe delo v skifo-sarmatskom mire. Materialy mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii pamiati A. I. Meliukovoi*. Rostov-na-Donu: IuNTs RAN, s. 367-379.

Skripkin, A. S. 2016. O proiskhozhdenii mechei prokhorovskogo tipa. *Materialy IX mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii «Problemy sarmatskoi arkheologii i istorii», posviashchennoi 100-letiiu so dnia rozhdeniia Konstantina Fedorovicha Smirnova: Konstantin Fedorovich Smirnov i sovremennye problemy sarmatskoi arkheologii*, s. 264-274.

Treister, M. Iu. 2010. Oruzhie sarmatskogo tipa na Bospore v I—II vv. n. e. *Drevnosti Bospora*, 14, s. 484-561

Trufanov, A. A. 2005—2009. Khronologiiia mogilnikov predgornogo Kryma I v. do n. e. — III v. n. e. *Stratum plus*, 4, s. 111-328.

Trufanov, A. A., Mordvintseva, V. I. 2016. Voinskoe pogrebenie sereidiny I v. n. e. iz Ust-Alminkogo nekropolia (Iugo-Zapadnyi Krym). *Problemy istorii, filologii, kultyry*, 2, s. 196-212.

Trufanov, A. A., Masiakin, V. V. 2019. Rimskii mech iz Ust-Alminkogo nekropolia (Iugo-Zapadnyi Krym). *Stratum plus*, 4, s. 133-145.

Uzhentsev, V. B. 2006. *Elliny i varvary Prekrastnoi Gavani (Kalos Limen v IV v. do n. e. — II v. n. e.)*. Simferopol: Sonat.

Khazanov, A. M. 1971. *Ocherki voennogo dela sarmatov*. Moskva: Nauka.

Khrapunov, I. N. 2007. Pogrebenie voina 2 v. n. e. iz mogilnika Opushki. In: Zaitsev, Iu. P., Mordvintseva, V. I. (eds.). *Drevniia Taurika*. Simferopol: Universum, s. 115-124.

Khrapunov, I. N. 2010. Oruzhie iz mogilnika Neizats. *Terra Barbarica. Monumenta archeologica Barbarica*, II, s. 535-556.

Khrapunov, I. N., Masiakin, V. V., Muld, S. A. 1997. Pozdneskifskii mogilnik u s. Kolchugino. *Bakhchisaraiskii istoriko kulturnyi sbornik*, 1, s. 76-155.

Shevchenko, E. B. 2014. «Amazonki» Iuzhnogo Priuralia v savromatskoe vremia: mif i realnost (istoreograficheskii obzor). In: Lukiashko, S. I. (ed.). *Voina i voennoe delo v skifo-sarmatskom mire. Materialy mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii pamiati A. I. Meliukovoi*. Rostov-na-Donu: IuNTs RAN, s. 407-416.

Shcheglov, A. N. 1978. *Severo-Zapadnyi Krym v antichniiu epokhu*. Leningrad: Nauka.

Iatsenko, S. A. 2015a. O nekotorykh storonakh voennoi organizatsii drevnikh kochevnikov evropeiskoi Step. *Znanie, Ponimanie, Umenie*, 1, s. 171-182.

Iatsenko, S. A. 2015b. Gruppy elity u sarmatov. In: Dashkovskii, P. K. (ed.). *Elita v istorii drevnikh i srednevekovykh narodov Evrazii*. Barnaul: AGU, s. 86-98.

Mordvintseva, V. N. 2016. Decorated swords as emblems of power on the steppes of the northern black sea region (3rd C.

BC. — 3rd C. AD). *Anabasis. Studia Classica et Orientalia*, 6 (2015), s. 174-215.

Puzdrovskij, A. E., Zajcev, J. P. 2004. Prunkbestattungen des I Jh. n. C. in der Nekropole Ust-Al'ma auf der Krim. Die Ausgrabungen des Jahres 1999. *Eurasia antiqua*, 10, S. 229-267.

G. V. Medvedev

SWORDS AND DAGGERS IN THE FUNERAL RITUAL OF THE UST-ALMA NECROPOLIS

In terms of the number of weapons the Ust-Alma necropolis stands out among the Late Scythian sites of the Crimea.

The paper deals with burials accompanied by swords and daggers. Their types, quantity and chronology are defined in the paper. The main role of the bladed weapons in the funeral rite played its functional purpose but besides this it could have the sacred meaning or play the role of the social indicator in the military elite, female and children burials. The analysis of the burial assemblages showed that the large role in the burial rite of the Ust-Alma necropolis was played by bladed weapons.

From the mid-1st century AD. the number of bladed weapons in the burial assemblages of Ust-Alma necropolis increased. In the 1st century AD. Chersonesos and most of the Crimea (including the Late Scythian state) were controlled by the Bosporan kingdom. Crimean Scythia participated in the Roman-Bosporan war as the ally of Bosporus. In the 2nd century AD. the military actions of the Bosporan army also took place on the territory of the Crimean Scythia. This phenomena was reflected in the funeral rite.

In the first centuries AD. the traditions of the funeral rite characteristic for the Sarmatian Age population of the steppe regions of Northern Pontic area and the Volga region have appeared at the necropolis. This was reflected in a number of single but special features of the rite. In addition, there are changes in the ethnic and social structures of the population of the Ust-Alma Late Scythian settlement. Together with the public elite, the military one had formed whom graves are distinguished by rich grave goods (precious metal, bronze dishes, amphorae, horse bridle).

The funeral rite of the Ust-Alma necropolis has many similarities with the funeral rite of the Sarmatians in the Don and Kuban regions and the Asian Bosporus.

Keywords: Late Scythian culture, burials with weapons, Sarmatians, swords and daggers.

Одержано 25.05.2020

МЕДВЕДЄВ Геннадій Володимирович, молодший науковий співробітник, вул. Ялтинська 2, Сімферополь, Автономна Республіка Крим, 95007, Україна.

MEDVEDEV Gennady V., Research Officer, Crimean Branch, Yaltinskaya Str., 2, Simferopol, Autonomous Republic of Crimea, 95007, Ukraine.

ORCID: 0000-0003-0977-8321, e-mail: medvedgen@gmail.com.